

Bibliográfiát (a felhasznált és ajánlott irodalom jegyzékét) csak a filozófiai részhez csatolta a szerkesztés. Nem szükséges bővebben indokolni, mennyire megemelné a kötet használhatóságát és tájékoztató jellegét, ha az irodalmi és neveléstudományi részek is kiegészülnének válogatott és a kérdések további tanulmányozására alkalmas és segítséget adó bibliográfiával.

Ilyen hatalmas, enciklopedikus mű lelke a mutató. A kötet végén azonban csak névmutatót találunk, tárgymutatót nem. A tartalomjegyzék nem pótolhatja ezt. A fogalmak ekkora tömegében tárgymutató nélkül sem tájékozódni nem lehet, sem magát a kötetet nem tudjuk utánanézésre kellő haszonnal fölhasználni, ha valamilyen fogalmat, intézményt, irányt, műfajt stb. keresünk benne. Javasoljuk, hogy a következő kiadás tartalmazzon minél részletesebb tárgymutatót is — de nem három, hanem egyet. A jelenlegi hármas névmutató — külön az irodalomé, a filozófiáé és a neveléstudományé — zavaró. Megértjük, ha a különböző tudományok képviselői a maguk területének sajátos szempontjait védve nem szándékoznak anyagukat más tudományterületével összevegyíteni. De az olvasó szempontjából közbombos az, hogy pl. Eötvös József az egyik mutató mint íróra, a másik mint bölcselőre, a harmadik pedig mint nevelőre utal — ő Eötvös Józsefet keresi, akinek munkásságában egyébként valóban nem vált szét e három terület, hanem nagyon is egységesen jelentkező szépirodalmi, bölcséleti vagy nevelésméleti és neveléspolitikai műveiben egyaránt. Nem volna helyesebb, ha a mutató is együttesen dokumentálná többirányú jelentős tevékeny-

ségét? Szerb Antal nevével az irodalomban (482. lap) és a filozófiában (730. lap) találkozzunk — mégpedig olyanformán, hogy e két előfordulás nagyonis szorosan egészíti ki egymást. Hány olvasó akad majd, aki Szerb Antal nevét a filozófusok között is keresni fogja? Nem volna helyesebb, ha a közös mutatóban csak egyszer szerepelne, de ott valamennyi előfordulási helyével? Vagy hogy még egy példát mondjunk, egy még ma is „izgató” nevet: Sigmund Freudét. A neveléstudományi rész mutatójában (amelyhez a pszichológia is tartozik), ahol ezért az olvasó valószínűleg keresné, nem találja meg. Viszont megleli a filozófiában és még többször az irodalmi mutatóban, olyan helyeken, ahol jogos és indokolt, hogy találkozzék vele —, de mennyivel racionálisabb, az olvasó dőlgá mennyivel egyszerűbb volna, ha csak egy helyen kellene keresnie. Nem soroljuk tovább a példákat a marxizmus klasszikusainak nevével, amelyek természetesen mindhárom mutatóban szerepelnek, ámde nem háromféle értelemben, hanem minden modern tudomány közös alapelveinek megfogalmazóiként!

A kiadó, a szerkesztő, a lektorok, a szerzők nagy érdemet szereztek, hogy ezt a tudománynépszerűsítés terén régóta hiányzó, valóban hézagpótló kötetet és az egész sorozatot létrehozták. Komoly segítséget nyújtottak vele szocialista szellemű műveltségünk további terjesztésére és emelésére. Megjegyzéseink célja ezért elsősorban az, hogy hozzájáruljunk az esetleges következő kiadások hasznosságának és használhatóságának fokozásához.

Vajda György Mihály

A „CODICES HUNGARICI” SOROZATRÓL

Példák Könyve 1510. Hasonmás és kritikai szövegkiadás. Jegyzetekkel és tanulmánnyal kísérve közzéteszi Bognár András és Levárdy Ferenc. Bp. 1960. Akadémiai K. 305. I. (Codices Hungarici IV.) — Birk-kódex 1474. Az emlék hasonmása, betűhú olvasata és latin megfelelője. Bevezetéssel ellátva közzéteszi Pusztai István. Bp. 1960. Akadémiai K. 81 I. (Codices Hungarici V.)

Nyelvemlékeink korszerű, a tudományos igényeket minden tekintetben kielégítő közzététele régi, meg-megújuló óhaj, mely azonban 1838 óta mindeddig nem vált maradéktalanul valóra. Ennek a feladatnak egyedül a *Codices Hungarici* sorozat felelhet meg, mely hosszabb szünet után az elmúlt évben gyors egymásutánban két magyar kódex kritikai kiadásával örvendeztetett meg bennünket.

A korábbi sikertelen kezdeményezések egyik fő oka — az anyagiakon kívül — kétségtelenül technikai jellegű volt: kódexszövegeket egyszerű nyomdai eljárással nem lehet

kiemelni kéziratosságukból, szemben más, újabbkori kéziratokkal, mert elvesztik mindazokat a sajátosságaikat (a bekötési táblák kivitelezése, díszítése, a fasciculuskötésmódja, a papír minősége és vízjegyei, a helyesírás és az írásforma jellegzetességei, a rövidítések típusai, a leíró kéz vagy kezek megállapítása, a tinta színe stb.), melyek korhatározó jelentőségűek lehetnek, vagy támpontot adhatnak a szerzőség megállapítására is.

Amikor Döbrentei Gábor, a Magyar Tudós Társaság égisze alatt megkezdte őt kötetig

eljutott *Régi Magyar Nyelvelmékek* c. sorozatát (1838—1888), igyekezett e rendkívül összetett problémát tőle telhetően megoldani. Szövegében paleografikus hűséggel feltűntette a diakritikus jeleket, az állandó rövidítéseket (nazalizáció stb.), a javításokat áthúzott formában szedette, beiktatta egy-egy lap másolatának fakszimiljét, sőt rajzmelléklet formájában a vízjelekre is figyelemmel volt. Döbrentei azonban nem elégedett meg a szöveg betűszerinti és paleografikus hűségü közlésével: a *Jordánszky-codex töredékeinek* posthumus kiadásától eltekintve (Bp. 1888.) részletesen ismertette az adott kódex történetét, megkísérelte értékelni és nyelvészeti szempontból alaposan feldolgozni. Ez utóbbi két szempont érvényesítése már nem lett volna feladata, legalább is a sorozaton belül. Döbrentei ahelyett, hogy tudományos kutatásokra *alkalmas* szövegkiadást produkált volna, magát a kutatómunkát is el akarta végezni. A *Régi Magyar Nyelvelmékek* torzóiban maradt kötetei természetesen e kellően nem disztingváló alapelvek ellenére is jó szolgálatot tettek.

A következő, jelentős állomás a Magyar Tudományos Akadémia nagyarányú vállalkozása: *Nyelvelméktár: Régi magyar codexek* című sorozata volt (1874—1908), melynek 15 megjelent kötetét kevés kivétellel Volf György rendezte sajtó alá. A fő célkitűzésnek a szövegek közzétételét tekintették, ezért mellőztek minden olyan járulékot, amelyet a *Régi Magyar Nyelvelmékek* még felvettek (fakszimilék, vízjelek, nyelvészeti értelmezések), és így bizonyos tekintetben Döbrenteinél kevesebbet tudtak csak nyújtani. A sorozat szerkesztő bizottságának (Budenz József, Szarvas Gábor, Szilády Áron) igaza volt abban, hogy a kutatás számára kiindulópontul se többet, se kevesebbet, mint *forrásszöveget* kívánt adni. A feldolgozást tehát nem kötötte össze a textológiai munkával. A *Nyelvelméktár* érdeműl említhető az is, hogy számos kiadatlan kódexet tett hozzáférhetővé. Sajnos, mindezen érdemeit alaposan csökkenti az egységesre tipografizált szöveg, mely *irodalmi emlékek* „változtatta” *nyelvelmékeinket*. Ez pedig sokszor lényeges irodalomtörténeti következtetések levonását, illetve meggyökeresedett hipotézisek cáfolatát akadályozta. A *Nyelvelméktár* tehát valójában nem tudott forrásszöveget hozni, így célját sem érthette el teljes mértékben.

A *Nyelvelméktár* filológiai megbízhatatlansága már a sorozat életében nyilvánvalóvá vált, teljesen indokolt és időszerű volt hát az Akadémia részéről 1916-ban megindítani az *Új Nyelvelméktárat*, mely azonban még az első füzettel meg is szűnt. Mészöly Gedeon e munkája, az előzőkhöz képest (Döbrentei Volf) betűhív és rövidítéseket paleografikusan jelölő átírásával nemcsak lényegesen meg-

bízhatóbb közlés, de szempontjaiban egy figyelmet érdemlő újdonságot is magában hordoz: a Bécsi-kódex szövegével párhuzamosan közli a kutatáshoz elsorángúan fontos — addig részben ismeretlen — latin eredetit is.

Miként a *Nyelvelméktár* sajtó alá rendezői, Mészöly Gedeon szintén csak a szöveg publikálására törekedett, apparátusában is csupán a Volf-féle kiadáshoz, illetve olvasathoz képest jelezte az eltéréseket, valamint a szöveg-használathoz való legszükségesebb tudnivalókat (sorközi betoldás, marginális jegyzet, utalás stb.) lapalji jegyzetben. Fakszimilét és minden más egyebet teljesen mellőzött. Mészöly kiadása jelentős kilépés lehetett volna a korszerű nyelvelmétkiadások terén, befejezetlen munkája így azonban inkább a kiadási elvek tekintetében tanulságos, mint anyagában.

Az elmondottak világossá teszik, hogy a három akadémiai sorozat, jóllehet a maguk korában újdonságot jelentettek, nemcsak hogy véglegesen nem, de hosszú időre sem tudták megoldani középkori magyar nyelvű emlékeink modern kritikai igényekkel készült, véglegesnek szánt kiadása problémáját. Bebizonyosodott, hogy a nyomdатеchnika csak nagy nehézségek árán, de még akkor is bizonyos korlátok között veheti fel a versenyt a fényképezéssel, ezért korszakos fordulópontnak kell tekintenünk a budapesti tudományegyetem részéről *Codices Hungarici* címen 1942-ben indított sorozat úttörési kísérletét. Az első három kötet (*Jókai-kódex*. Bp. 1942. — *Apor-kódex*. Kolozsvár, 1942. — *Guary-kódex*. Bp. 1944.) Szabó Dénes szakértő gondozásában egységes szempontok alapján készült: tartalmazta a kódex lehető legkimerítőbb könyvészeti leírását, rövid történetét, valamint (a bekötési táblákat is beleértve) a kódex teljes fényképmásolatát. Amikor a Magyar Tudományos Akadémia elhatározta e pótolhatatlan sorozatnak könyvkiadási programjába való iktatását és újra megindítását, nemcsak egyszerű folytatásról volt szó. A *Codices Hungarici* IV. és V. kötetét az mutatja, hogy ami szórványosan jó volt a korábbi sorozatokban, az most mind együtt van, ami mellőzhetőnek bizonyult, kimaradt.

A sorozat tudományos használhatóságát három fontos tényező *együttes* jelenléte szavatolja: 1. a kódex teljes fakszimile közlése; 2. a szöveg paleográfiai hűséggel történő betűhív átírása; 3. a forrásszöveg párhuzamos közzététele. Igényesség tekintetében tehát nincs kívánivaló. Módszertani szempontból feltétlenül szükséges a tömörre fogott bevezető, vagy kísérő tanulmány, a lapalji jegyzet, a (végre külön fejezetet kapott) vonatkozó bibliográfia és az idegen nyelvű összefoglaló. Gyakorlatilag rendkívül megkönnyíti az áttekinthetőséget az a körülmény, hogy a fakszimilék egy lapnyi szövege mind külön

lapokon kereshető vissza, úgyszintén a hozzájuk tartozó forrásszöveg is, vagy ha az utóbbi jelenleg ismeretlen, megvan a szükséges üres hely — az utólagos pótlás számára.

Bármennyire is egyetértünk a sablonos szerkezet mindenáron való alkalmazásának helytelenségét illetően, mégis szívesen vettük volna, ha az egyes kötetek felépítésében nagyobb következetességet tapasztalhatnánk. Semmi sem indokolja például, hogy *Előszón* és *Bevezetés*en mást értsenek a két kötet szerkesztői. Pusztai István előszavában azt mondja el nagyjából, amit a *Példák Könyve* részben a *Bevezetés* cím alatt érint, s a *Birk-kódex*hez írt bevezetésében pedig mindazt, amit *Bevezetés* és *A Példák Könyve jellege és története* címen kapunk két fejezetre bontva Bognár Andrásról és Levárdy Ferencről. Pusztai Bevezetőjében külön alfejezetet szán a korábbi kiadások felsorolásának és bírálatának, míg a *Példák Könyvére* vonatkozó szakirodalmat külön *Könyvszét* tartja nyilván (rendesen csak címléírás formájában, de ahol indokoltnak látszott, a szövegkiadók értékelő annotációt is alkalmaztak). Meg kell jegyeznünk, hogy ez a bibliográfia még tovább is bővíthető. Néhány kiegészítő megjegyzés: 1. a *Példák Könyvéből* részletek jelentek meg az alábbi gyűjteményes kötetekben: *Szent Erzsébet legendája*, *Szent Elek legendája*, *Halál himnusza*. Sajtó alá rendezte Tordai Ányos. Bp. é. n. (Magyar Irodalmi Ritkaságok, 11. sz.); — *Középkori legendák és példák*. Válogatta és jegyzetekkel ellátta: Katona Lajos. Bp. 1907. (Magyar Könyvtár, 486. sz.); Beöthy Zolt: *A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése*. Bp. 1922. (14. kiad.). — 2. a *szakirodalom* különben sem túl gazdag listájára érdemes lett volna felvenni még a következő munkákat is: Beöthy Zolt: *A magyar szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban*. I. köt. Bp. 1886. 12, 16, 47.; — Boros Alán: *Zsoltárfordítás a kódexek korában*. Bp. 1903. 200.; — Féja Géza: *Régi magyarság*. Bp. 1941. (2. kiadás) 31.; — Ferenczi Zoltán: *A magyar irodalom története 1900-ig*. Bp. 1913. 53. (*A Példák Könyve* 19. lapjának faksimiléjével.); — Horváth Cyrill: *A régi magyar irodalom története*. Bp. 1899. 95—99. [*A Példák Könyve* 19. lapjának faksimiléjével]; — Horváth János: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Bp. 1944. (2. kiadás) 180—227. (passim); — Katona Lajos: *Túlvilági látomá-*

sok a codexekben. Akadémiai Értesítő 1907. 504.; — Kardos Ingeborg Klára: *A humor a régi magyar irodalomban*. Szeged, 1942. 13.; — Klaniczay Tibor: *A régi magyar irodalom*. Egyetemi jegyzet. Kézirat gyanánt. Bp. 1952. I. köt. 155.; — Szabó Dénes: *A magyar nyelvemlékek*. Bp. 1952. 38.; — Szerecs Alajos Imre: *Kódexünk párhuzamos szentírási töredékei*. Bp. 1916. 108.; — Varga Ferenc: *Kódexirodalmunk stíluselemei*. Bp. 1933. 23—49. (passim); — Vargha Damján: *Kódexünk legendái és a Catalogus Sanctorum*. Bp. 1923. passim.; — Vargha Damján: *A Szent Domonkos-rend és a magyar kódexirodalom*. (A Szt. Domonkos-rend múltjából és jelenéből. Bp. 1916. 230—254. (passim), stb.

Első pillanatra paradoxnak tűnik, hogy a *Példák Könyvében* csak *Tárgymutató*, ellenben a *Birk-kódexben* kizárólag *Névmutató* van. Ez a látszat azonban korrekcióra szorul, mert a *Példák Könyvében* a tárgymutató *névmutató* is egyben, míg az utóbbinak valóban csak névmutatója van. A *Codices Hungarici* további köteteinek logikusabb felépítése érdekében tisztázni kellene azt is, hogy a faksimile és a betűhív szöveg, a forrásokkal együtt, a kötet elejére (*Jókai-kódex*), középre (*Példák Könyve*) vagy végére (*Apor-, Guary-, Birk-kódex*) kerüljön-e. A legvitathatóbb eljárás mindenesetre a *Példák Könyve* esetében áll fenn, hol a *Bevezetés* és *A Példák Könyve jellege és története* című, I. és III. fejezetek közé ékelődik be a kódex szövege II. fejezetként.

Fentebbi észrevételeink természetesen nem érintik a végzett munka minőségét. Irodalomtörténészeink és nyelvtudósaink elégedettek lehetnek mind Bognár András és Levárdy Ferenc, mind Pusztai István mintaszerű, valóban kritikai értékű publikációjával. Meggyőződésünk, hogy a *Codices Hungarici* minden újabb kötete a Magyar Tudományos Akadémia legrégibb tervének: nyelvemléktári sorozatának nemcsak méltó folytatója, de egyben betetőzője is lesz olyan értelemben, hogy a teljesség igényével és a legkorszerűbb színvonalon nemcsak megmenti az utókornak egyetlen példányban levő középkori magyar kódexünket, de módot nyújt a magyar és nemzetközi tudományos világnak a sokoldalú kutatásra is.

V. Kovács Sándor

Diószegi Vilmos: A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Bp. 1958. Akadémiai K. 472 l.

Ritkán jelenik meg olyan mű, mely a magyar ősköltészet oly bonyolult és tisztázatlan kérdéskörében biztos, megalapozott ered-

ményekre jut. Diószegi Vilmos könyve ezek közé tartozik, s ezért az irodalomtörténész örömmel és elismeréssel kell, hogy fogadja. A kitűnő munka ugyan nem irodalomtörténeti jellegű, s nem is célja irodalomtörténeti kérdések tisztázása. Az ősköltészet problémáinak felderítésében azonban a néprajztudo-